

LATVIJAS UN UNGĀRIJAS KULTŪRVĒSTURISKĀS ATTIECĪBAS MŪZIKAS JOMĀ

Diāna Zandberga

Ungārijas un Latvijas diplomātisko attiecību sākums datējams ar 1921. gada 20. jūliju, kad Ungārija atzina Latvijas Republikas neatkarību un iecēla goda konsulu Rīgā. Taču abu valstu kultūrvēsturiskās saites literatūras, tēlotājmākslas un mūzikas jomās pastāvējušas arī daudz agrāk.

Jau 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā Latvijā viesojās vairāki slaveni ungāru mūziķi, tostarp neredzīgie brāļi Huseks (*Hussek*) un Kellers (*Keller*) Vaidingeri (*Waidinger*), kas 1817. gada 6. augustā uzstājās Melngalvju namā, spēlējot klarneti, basethornu, čellu, ģitāru un kādu „jaunizgudrotu ungāru instrumentu”¹. 1876. gadā vairākus koncertus Amatnieku biedrības zālē sniedza vijoļvirtuozs un komponists Jožefs Joahims (*József Joachim*, 1831–1907)².

Īpaši jāizceļ ungāru cilmes pianista un komponista Ferencs Lista (*Ferenc Liszt*, 1811–1886) vārds. Ekstātiskā sajūsmā, ko Rietumeiropā raisīja Lista triumfālās koncertturnejas, guva atbalsi arī Baltijas reģionā. Ceļojot uz Pēterburgu, Lists 1842. gada 8. un 10. martā sniedza koncertus pārpildītā Jelgavas (toreiz Mītavas) teātrī. Tikmēr Rīgas Pilsētas teātris, kas darbojās Muses biedrības namā, izziņoja, ka „slavenais klaviervirtuozs, doktors un bruņinieks Francis Lista kungs Rīgā sagaidāms 16. martā” (Conradi, Thorolf 1944). Šajā dienā notika viņa pirmais koncerts, bet 18. martā sekoja nākošā uzstāšanās.

¹ Skat. koncertsludinājumu laikraksta *Rigische Anzeigen* 1817. gada 30. jūlija numurā (*Konzert-Anzeige* 1817). Šo koncertu piemin arī Lolita Fūrmane rakstā *Instrumentālā kamermūzika Latvijā 19. gadsimtā* (Fūrmane 1997: 142).

² Skat. recenziju par vienu no koncertiem: Fr[iedrich] P[ilzer] (1876). Joseph Joachim. *Rigische Zeitung*, 28. Januar.

Abonnement suspendu.
Stadt-Theater in Riga.
Mit hoher obrigkeitlicher Bewilligung
heute, Mittwoch den 18. März 1842.

Concert

von
Herrn Franz Liszt.

1. Reminiscenzen aus Norma. Herr Liszt.
2. Ungarischer Marsch. Herr Liszt.
3. „Der Mönch,” Romane von Meyerbeer, gefungen von Herrn Günther, begleitet von Herrn Liszt.
4. Aufforderung zum Tanz. Herr Liszt.
5. Arie aus Inez de Castro, gefungen von Madame Hoffmann, begleitet von Herrn Liszt.
6. „Lob der Thränen,” von Schubert. Herr Liszt.
7. Fantasie über Motive aus Robert der Teufel. (Höllenwalzer und Marsch.) Herr Liszt.

Alle freien Entrden sind **ohne Ausnahme** ungültig.
Billetts zum halben Preise nach 7½ Uhr können heute **nicht** ausgegeben werden.

Ranglogen, Parterrelogen und Sperrsitze
sind bereits vergriffen.
Parquet und Parterre 1 Rbl. S.
Gallerie — 50 Kop. S.

Anfang 7 Uhr. Ende gegen 9 Uhr.

1. attēls. Afīša Ferencs Lista vieskoncertam Rīgas Pilsētas teātrī 1842. gada 18. martā (glabājas Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā, kolekcijā *Theaterzettel*)

Panākumi bija milzīgi, un cita afiša vēsti, ka dižo mūziķi izdevies piesaistīt vēl trešajam un pēdējam koncertam 22. martā. Par tiešām pēdējo tomēr kļuva ceturtais koncerts 24. martā Melngalvju namā (Grewingk 1931: 629).

Lista spēli toreiz prominentais laikraksts *Rigasche Zeitung* 1842. gada 2. aprīlī novērtēja kā „apbrīnojamu sniegumu uz klavierēm, kas, neskatoties uz neiedomājamām tehniskajām grūtībām, spēj izcelt melodisko līniju visā krāšņumā“ (*Liszt. (Verspätet)* 1842). Savukārt *Rigasche Stadtblätter* mūzikas kritiķis šī paša gada 15. aprīlī akcentēja ne tikai virtuozitāti un tehniskās iespējas, bet arī apdāvinātību, kurā „jūtama ģēnija klātbūtne“ (*Noch Etwas über Franz Liszt* 1842).

Lista klaviermūzikas mākslinieciskie un tehniskie principi radīja plašu atbalsi latviešu komponistu jaunradē 19. gadsimta nogalē un 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs. Harijs Ore (1885–1972), kurš mūža lielāko daļu gan aizvadījis ārpus dzimtās Latvijas, sacerējis divas Listam veltītas *latviešu rapsodijas par tautasdziesmu tēmām* (Pirmā – 1921, Otrā – 1923). Tajās ļoti uzskatāmi, ar spilgtu dekoratīvismu izmantota *al fresco* spēle (ātras kāpjošas oktāvu pasāžas) un koloristiska faktūras bagātināšana – paņēmienu, kurus muzikologs Jakovs Milšteins min kā Lista klavierdarbiem raksturīgus (Мильштейн 1956: 11–29)³.

Jau vairāk nekā 80 gadus pēc Lista – 1924. gada septembrī – Rīgā trīs vakarus koncertēja ungāru vijolnieks Jožefs Sigeiti (*József Szigeti*, 1892–1973) (Zālītis 1960: 348–350). Savukārt 1932. gada 23. maijā ar solokonzertu Latvijas galvaspilsētā uzstājās pianists Imre Ungārs (*Imre Ungár*, 1909–1972), Otrā starptautiskā Šopēna konkursa Varšavā (1932) otrās vietas ieguvējs (Zālītis 1960: 518).

Tādējādi Latvijas un Ungārijas attiecību pamatā bija ilggadēja sadarbības pieredze. Taču īpašu intensitāti tā ieguva **20. gadsimta 30. gados**, kad aktīvi sāka darboties diplomātiskās misijas, sekmējot kultūras un saimnieciskos sakarus.

Viens no diplomātiem, kas visvairāk ietekmēja Latvijas un Ungārijas kultūrsaites, tostarp mūzikas jomā, bija Rīgā dzimušais vācbaltietis, Triju Zvaigžņu ordeņa virsnieks Rolfs Krauze⁴ (*Rolf Krause*, 1894–1961), kurš no 1923. līdz 1940. gadam bija Ungārijas Telegrāfa aģentūras pārstāvis Baltijā un 1936.–1940. gadā – Ungārijas goda konsuls Latvijā. Tieši pēc viņa iniciatīvas 1933. gada maijā Budapeštas Starptautiskajā mesē (*Budapester Internationale Messe*) tika atklāts Latvijas paviljons, un uz Ungāriju kopā ar Krauzes kungu devās oficiāla desmit žurnālistu delegācija. Tās dalībnieki pārstāvēja septiņus lielākos Latvijas preses izdevumus, kuros vēlāk bija lasāma plaša rakstu sērija par Ungārijas vēsturi un kultūru.

Ungārijas sabiedrība un prese veltīja lielu uzmanību Latvijas propagandas stendam Budapeštas izstādē. Piemēram, laikraksts *Pester Lloyd* 1933. gada 16. maijā rakstīja:

³ Piemēram, *Pirmajā latviešu rapsodijā* jau sākumtaktis augšup traucas maksimāli ātras gammveida pasāžas, un trešā no tām zibenīgi apver gandrīz visu diapazonu – septiņas oktāvas; tas pats notiek arī akordu izklāstā 9. taktī un arpežoveida izklāstā kodā. Asprātīgi izmantots arī koloristiskas bagātināšanas paņēmiens: zemajā reģistrā uz basa balss dūcoša trillera fona imitācijveidā uzslāņojas tautasdziesma *Div' dūjiņas gaisā skrēja*. Augšējā reģistrā ietverta *Rīga dimd* tēma; to pavadā melodiskā figurācija, kas attēlo tālu zvānu skaņu (*trionfante lontano*).

2. attēls. Latvijas un Ungārijas kultūrsaišu veicinātājs Rolfs Krauze. Foto no Annamarijas Bodoki-Krauzes (*Annamária Bodoky-Krause*) privātarhīva

⁴ Rakstā izmantoti Rolfa Krauzes meitas Annamarijas Bodoki-Krauzes privātarhīva materiāli Budapeštas piepilsētā Leānifalu. Iespēju strādāt šajā arhīvā sniedza Valsts Kultūrkapitāla fonda atbalsts.

„Vispārējās depresijas dēļ preču apmaiņa starp abām valstīm pēdējos gados strauji kritās; droši vien tāpēc abas savstarpēji tālās valstis bija vāji informētas viena par otras ražojumiem. Šogad Budapeštas meses goda pārstāvim Rīgā Rolfam Krauzes kungam izdevās pamudināt Latviju piedalīties mesē un tādā veidā dot Ungārijas saimnieciskajām aprindām iespēju tuvāk iepazīties ar Latvijas ražojumiem. Ungāriju apciemoja arī latviešu žurnālistu grupa, kura savukārt informēs Latviju par Ungārijas tirgu. [...] Prospekti un bagātīgi ilustrētas grāmatas, kuras pie stenda izdalīja, saistīja ungāru apmeklētāju pie Latvijas vērtībām un skaistuma“ (*Letland auf der Internationalen Messe 1933*).

Kā apliecina publikācija laikrakstā *Latvijas Kareivis* 1933. gada 23. maijā, Latvijas paviljons visā meses laikā bija intereses degpunktā; to apmeklēja Ungārijas Ministru Prezidents Ģula Gembešs (*Gyula Gömbös*), citi valdības locekļi, Budapeštā akreditētie diplomāti un arī valsts galva Miklošs Horti (*Miklós Horthy*) (R. 1933).

Nākošajā gadā (1934) Latvijas ekspozīciju Budapeštas Starptautiskās izstādes ietvaros papildināja LNO balettrupas viesizrādes Budapeštas Tautas teātrī (*Városi Színház*) 11. un 14. maijā; to rīkošana neapšaubāmi apliecināja, ka ungāru interese par Latvijas kultūru pieaugusi. Viesizrādēs piedalījās baletmākslinieki Edīte Pfeifere, Gaļina Černova, Vera Ļihačova, Tatjana Šmite (Vestena), Osvalds Lēmanis, Arvīds Ozoliņš, Sergejs Liepiņš un baletmeistars Eižens Leščevskis.

Latvijas balettrupas viesošanās izvērtās par nozīmīgu Budapeštas mūzikas dzīves notikumu. Ungāru preses jūsmīgās atsauksmes par pirmo viesizrādi bija raisījušas lielu publikas interesi. Piemēram, *Budapesti Hirlap* 1934. gada 12. maijā akcentē katra mākslinieka izkopto

dejas tehniku: „Mākslinieki reprezentē tīru baleta stilu un ļauj ieskatīties latviešu kultūras attīstībā“ (*A rigai balett bemutatkozása 1934*). Laikraksts *Pesti Hirlap* šajā pašā datumā secina: „Latviešu balets pārņēmis krievu baleta tradīcijas un izkopies tehniku līdz augstam līmenim“ (F. J. 1934). Savukārt *Pesti Naplo* 12. maija rakstā izceļ Latvijas baleta savdabību: „Latviešu dejas mākslas pārstāvju priekšnesumi sniedza nopietnu māksliniecisku pārdzīvojumu. Kaut gan latviešu balets radniecīgs krievu baletam, skaidri jūtama tendence uz patstāvību“ (Pallay 1934).

Uz otro izrādi ieradās arī valdības locekļi, aristokrāti un diplomāti. Laikraksts *Latvijas Kareivis* 1934. gada 16. maijā informē:

„Īsi pirms izrādes sākšanās teātrī ieradās erchercogs Jozefs, erchercogiene Auguste un erchercogs Jozefs-Francis. Drīz pēc tam atskanēja ungāru valsts himna un karaļa ložā parādījās valsts galva admirālis Hortijs [Miklošs Horti – D. Z.] līdz ar kundzi“ (Lta 1934).

62

3. attēls. Afiša, kas vēsta par Latvijas baletmākslinieku uzstāšanos Budapeštas Tautas teātrī 1934. gada 11. maijā

Programmā bija horeogrāfiskas miniatūras (abos vakaros kopskaitā 17) ar Johana Štrausa, Ludviga Minkusa, Aleksandra Glazunova, Sergeja Raḥmaņinova, Reinholda Gliēra, Jāņa Mediņa, Jāņa Kalniņa u. c. komponistu mūziku, kā arī speciāli šim pasākumam rakstītais Jāņa Kalniņa simfoniskais jaundarbs *Latvju rapsodija* (programmā pieteikta kā *Latviešu rapsodija*, 1934), kurā komponists izmantojis vairākas tautasdziesmu un deju melodijas – *Tūdaliņ, tagadiņ, Meita gāja uz avotu, Čučī, mana līgaviņa*.

Neraugoties uz ungāru preses slavinošajām atsauksmēm, prominentais latviešu komponists un kritiķis Jānis Zālītis pēc viesizrāžu programmas atkārtojuma 28. maijā LNO izteica dažas kritiskas piezīmes par Eižena Leščevska horeogrāfiju šim jaundarbam:

„Jāņa Kalniņa *Latviešu rapsodija* muzikāli svaigs, droši, savdabīgi veidots opuss. Horeogrāfiskā interpretācija, neraugoties uz to, ka atsevišķos posmos mūzikā netrūkst rakstura dažādības, tomēr īstāki, valdzinošāki neatplaksnījās. Rodama dziļāka, atjautīgāka pieeja horeogrāfiskai problēmai, īstāks fantāzijas dzirkstījums“ (Zālītis 1934).

Lai rosinātu Latvijas un Ungārijas kultūras sakaru attīstību, 1936. gada 3. janvārī Rīgā tika nodibināta latviešu-ungāru tuvināšanās biedrība (vairāk kā simts interesentu), kuru vadīja rakstnieks Edvarts Virza. Valdē darbojās arī LNO tālaika direktors, ērģelnieks, profesors Nikolajs Vanadžiņš, pianists, komponists un žurnālists Knuts Lesiņš, gleznotājs Vilhelms Purvītis, Ungārijas Telegrāfa aģentūras pārstāvis Rolfs Krauze u. c.; plašāk par to vēsta laikraksts *Rīts* 4. janvārī (*Jauna tuvināšanās biedrība* 1936). Par jaunās organizācijas vērienu un mērķiem stāsta avīzes *Latvijas Kareivis* 1936. gada 4. janvāra publikācija:

„Sapulce, kurai Ungārijas ģenerālkonsuls Latvijā A. Zēbergs noslēguma uzrunā novēlēja sekmīgu darbu abu tautu savstarpējās tuvināšanās laukā, nosūtīja apsveikuma telegrammas ministru prezidentam K. Ulmanim un Ungārijas ministru prezidentam J. Gombošam [Çulam Gembešam – D. Z.]. Biedrība saņēmusi telegrāfiskus apsveikumus no ungāru izglītības ministrijas, somu-ugru kultūras komisijas un biedrības Budapeštā“ (*Nodibināta latviešu-ungāru biedrība* 1936).

Latviešu-ungāru tuvināšanās biedrība uzsāka aktīvu darbu, ko apliecināja jau pēc mēneša (1936. gada februārī) ar tās palīdzību sarīkotā Ungāru mākslas izstāde Rīgā. Nākošā biedrības aktivitāte bija Teodora Reitera kora koncerti Ungārijā, tostarp Lista Mūzikas akadēmijas Mazajā zālē 22. martā. *Budapesti Hirlap* 1936. gada 25. martā atzīst:

„Korim ir lielisks, spirts balsu materiāls, ko teicamais, suģestējoši spragais diriģents vokāli ir labi noslīpējis un sakausējis vienā instrumentā [..]. Garajā virknē izcēlās Vītola, Zāliša, Kalniņa un Melngaiļa darbi, kas pārsteidza mūs ar savu spilgto dabiskumu un cildeno faktūru. Latviešu mūzikas savdabību apliecina gan tautas, gan oriģinālā mūzika“ (*A lett korus* 1936).

Ar latviešu-ungāru tuvināšanās biedrības atbalstu 1937. gada 28. februārī Melngalvju namā solokoncertu sniedza ievērojamais

ungāru pianists Ģula Kāroji (*Gyula Károlyi*, 1914–1993). Slavinošajā pēckoncerta recenzijā, kas 1937. gada 1. martā publicēta laikrakstā *Jaunākās Ziņas*, Jānis Zālītis raksturo pianistu šādi:

„Viesis neapšaubāmi pirmā lieluma talants, lielisks mūziķis, lielisks virtuozs. Viņa muzicēšanai noticam no pirmā acumirkļa, jo tā ir pilnasinīga, pārdzīvojumā un tehniskajā veidojumā pilnscanīga“ (Zālītis 1937).

Spožie panākumi rosināja mūziķa atgriešanos Rīgā jau tā paša gada decembrī, solokoncrtā LNO. Šoreiz presē parādās arī kritiskākas piezīmes, piemēram, komponists, pianists un kritiķis Volfgangs Dārziņš (1906–1962) laikraksta *Rīts* 22. decembra numurā raksta:

„Nav noliedzams: mākslinieka tehnika patiešām ir briljanta, viņa spēles temperamentu varētu apskaut dažs labs pianists, taču kā personība Karolji pagaidām nav sevišķi augstu vērtējams. Mākslinieks patlaban vēl, ja tā varētu teikt, „peld diezgan sekli“. Gan ārēji tas katru darbību pārvalda nevainojami, tomēr iekšēji darbs pa lielākai daļai paliek neizsmelts, neatdots“ (Dārziņš 1937).

Kopumā Kāroji Latvijas muzikālajās aprindās tomēr bija ļoti labi ieredzēts; it īpaši auglīga sadarbība viņam izveidojās ar Rīgas Radiofona orķestra galveno diriģentu, komponistu Jāni Mediņu. Tā vainagojās ar Mediņa Klavierkoncerta⁵ vairākkārtēju atskaņojumu Ungārijā un Latvijā.

Savukārt Ungārijā 1938. gadā nodibināta ungāru-latviešu tuvināšanās biedrība. Ar tās atbalstu 1938. gada 4. aprīlī Budapeštas Lista akadēmijas zālē tika sarīkots latviešu simfoniskās mūzikas koncerts: Jāņa Mediņa vadībā izskanēja Jāzepa Vītola (1863–1948), Ādolfa Ābeles (1889–1967) un Jāzepa Mediņa (1877–1947) darbi, kā arī Jāņa Mediņa Klavierkoncerts *cis moll* ar Ģulas Kāroji solo. Koncertu vērtējot, ungāru prese velta cildinošus vārdus latviešu mūzikai un diriģentam. Laikraksts *Nemzeti Ujsag* 5. aprīlī raksta:

„Mediņš diriģēja Budapeštas simfonisko orķestri, kas pirmoreiz Budapeštā atskaņoja vienīgi latviešu mūziku. Starp liriskā, dzidrā noskaņā iecerētiem darbiem sevišķi imponēja tie, kam bija nacionāls raksturs. Publika silti sumināja Jāni Mediņu, ko varētu saukt par latviešu Dohnāni⁶“ (*Lett diszhangverseny* 1938).

Atzinīgu atsaukumi par solista un diriģenta sniegumu atrodam arī izdevuma *Új Magyaráság* 5. aprīļa numurā:

„Pilnscanīgo, pateicīgo klavieru partiju ar suverēnu muzikalitāti un valdzinošu tehnisko spožumu atskaņoja Ģula Kāroji. Koncrtā dominēja organisks orķestra skanējums, bezgalīga melodiskā līnija, kas atklāja komponista romantisko ievirzi un tonālās domāšanas mākslu. Mediņš pie diriģenta pulsts parādīja sevi kā drošs, pārliecināts un pieredzējis līderis bez traucējošas liekvārdības un divdomības, bet ar skaidru domas virzību“ (*Das Festkonzert in der Musikakademie* 1938).

⁵ Sākotnēji bija paredzēts, ka Jāņa Mediņa Klavierkoncertu (1932) 1934. gadā pirmatskaņos latviešu pianiste Lilija Kalniņa-Ozoliņa (1903–1934), tomēr pēc viņas traģiskās bojāejas tas pirmatskaņojumu piedzīvoja vien 1935. gada 4. martā, dāņu pianistes Fransas Ellegores (*France Ellegaard*, 1913–1999) sniegumā.

⁶ Erne Dohnāni (*Ernő Dohnányi*, 1877–1960) – ungāru diriģents, komponists un pianists.

4. attēls. Mediņš un Kāroji koncertā Budapeštā (foto no Annamarijas Bodoki-Krauzes privātarhīva)

Jāņa Mediņa un Ģulas Kāroji sadarbība turpinājās pēc vairākiem mēnešiem – 1938. gada 7. jūlijā Dzintaru koncertzālē⁷. Arī latviešu kritiķi augstu novērtēja abu mūziķu un Radiofona orķestra sniegumu. Beidzamās Kāroji uzstāšanās Latvijas publikas priekšā bija viņa solokoncerti 1939. gada 26. februārī LNO un 28. februārī Liepājā, Pilsētas viesnīcas zālē. Abos vakaros skanēja ne tikai Roberta Šūmaņa, Ferencs Lista, Sezāra Franka un Kloda Debišī mūzika, bet arī tolaik modernā ungāru komponista Zoltāna Kodāja (*Zoltán Kodály*, 1882–1967) opusi (T. A. 1939). Diemžēl politisko apstākļu dēļ Kāroji sadarbībai ar Latviju nebija lemts turpināties.

Gan latviešu-ungāru (Rīgā), gan ungāru-latviešu (Budapeštā) biedrību iniciatīva rosināja vairākus nozīmīgus notikumus 1938. gada pirmajā pusē. To vidū bija februārī Rīgā, Mākslas muzejā sarīkotā ungāru mākslas izstāde⁸ un jau pieminētā Jāņa Mediņa viesošānās Budapeštā aprīļa sākumā. Taču jo īpaši jāizceļ koncerti, ko Rīgā sniedza viens no ievērojamākajiem Ungārijas mākslinieciskajiem kolektīviem, Palestrīnas koris diriģenta Viktora Vasi (*Victor Vaszy*, 1903–1979) vadībā, un četri Budapeštas Karaliskās operas solisti – Ilonka Kovāča (*Ilonka Kovács*), Marija Bazilīdesa (*Mária Basilides*), Dr. Miklošs Sede (*Miklós Szedő*) un Oskars Kālmāns (*Oszkár Kálmán*). 26. aprīlī viņi LNO zālē kopā ar LNO simfonisko orķestri atskaņoja Ludviga van Bēthovena *Svinīgo mesu* (*Missa Solemnis*), savukārt 27. aprīlī Universitātes aulā šo viesmākslinieku sniegumā skanēja Palestrīnas, Orlando di Laso un ungāru komponistu Lista, Kodāja un Lajoša Bardoša (*Lajos Bárdos*, 1899–1986) kora darbi.

⁷ 4. un 15. jūlijā Kāroji turpat sniedza solokoncertus.

⁸ Izstāde tika atklāta 1938. gada 5. februārī. Tajā varēja aplūkot 95 gleznas un 26 skulptūras, kas reprezentēja ungāru vecmeistarus un mākslinieku jauno paaudzi. Izstāde bija savveida atbilde latviešu mākslas izstādei Ungārijā, kas notika 1937. gada vasarā. Sīkāk skat. laikraksta *Rīts* publikāciju 26. janvārī: *Ungāru mākslas darbi jau ceļā uz Rīgu* 1938.

5. attēls. Palestrīnas kora vieskoncerta starpbrīdī LNO. No kreisās: Palestrīnas kora valdes priekšsēdētājs Dunajs, LR Izglītības ministrs Augusts Tentelis, Valsts Prezidents Kārlis Ulmanis, Palestrīnas kora diriģents Viktors Vasi un latviešu-ungāru biedrības valdes priekšsēdētājs Edvarts Virza. Foto no Annamarijas Bodoki-Krauzes privātarhīva

Koncertu LNO ievadīja abu valstu himnas, un to apmeklēja Latvijas valdības pārstāvji, tostarp Valsts Prezidents Kārlis Ulmanis. Šis vakars izvērtās par patiesiem mūzikas svētkiem, ko apliecina Volfganga Dārziņa recenzija laikrakstā *Rīts* 1938. gada 27. aprīlī:

„Ungāru mākslinieku koncerts vakar Nacionālajā operā pagāja zem Lielās Dienas zīmes. Koncertā ieradusies visa muzikālā Rīga, un, šķiet, katram, kam sirds kaut drusku atvērta mūzikai, vakardienas koncerts sagādāja īstus svētkus“ (Dārziņš 1938).

Arī Jānis Zālītis avīzē *Jaunākās Ziņas* 1938. gada 27. aprīlī atzinīgi novērtē *Svinīgās mesas* interpretāciju, slavējot kora, diriģenta un solistu veikumu:

„Mesas atskaņojums prof. Viktora Vasi vadībā veidojās stilistiski stingri, samērīgi. Palestrīnas koris izrādījās patiešām pirmklasīga vienība. Balsis dzidras, daiļi izkoptas, plūst visos stipruma grādos, visos niansējuma veidos līdzeni, disciplinēti. Nekur mesas iztulkojumā nenācās manīt tembrāli vai muzikāli robustāku akcentu. Straujie, spēcīgie dziedājumi skanēja svaigi, kuplā izteiksmē, rāmie, klusinātie – brīnum dzidri, trausli, arvien lokanā, delikātā frāzējumā. Atmiņā paliks sevišķi smalkjūtīgais *Sanctus* un *Agnus Dei* veidojums“ (Zālītis 1960: 682).

Viena no pēdējām nozīmīgākajām latviešu-ungāru biedrības aktivitātēm bija Līvu⁹ Tautas nama atklāšana Mazirbē 1939. gada 6. augustā. Tā notika sadarbībā ar citu somugru tautu (somu, igauņu) biedrību atbalstu. Pasākuma svinīgajā koncertā dziedāja līvu biedrības jauktais un sieviešu koris. Plašāku reportāžu par šo notikumu 1939. gada 7. augustā sniedz laikraksts *Jaunākās Ziņas* (*Atklāts lībiešu tautas nams* 1939).

⁹ Līvi, tāpat kā ungāri, pārstāv somugru valodu saimi; tā ir šobrīd skaitliski vismazākā somugru tauta, kas Latvijas teritorijā dzīvojuši kopš senseniem laikiem.

Kā liecina tālaika prese¹⁰, jau 1939. gada augustā tika panākta vienošanās par vērienīgām Teodora Reitera kora viesizrādēm Ungārijā 1940. gada pavasarī, taču tām nebija lemts īstenoties nestabilās politiskās situācijas dēļ. Latvijas un Ungārijas kultūrvēsturiskās attiecības pārtrauca totalitāro lielvaru agresija, kas kopš 20. gadsimta 30./40. gadu mijas atstājusi traģiskas pēdas abu valstu likteņos.

Pēc Latvijas neatkarības atguves 1991. gada 2. septembrī tika atjaunotas Latvijas un Ungārijas diplomātiskās attiecības. Mūsdienās abu valstu sadarbību kultūrā regulē *Latvijas Republikas valdības un Ungārijas Republikas valdības līgums par sadarbību kultūrā, zinātnē un izglītībā*, kas noslēgts 1997. gada 6. martā.

Jāatzīst, ka ungāru komponistu darbi mūsdienu Latvijā tiek atskaņoti regulāri, turpretī latviešu mūzika Ungārijā skan samērā reti. Daži no pēdējo gadu spilgtākajiem notikumiem šajā jomā saistīti ar latviešu mūziķu viesošanās Ungārijā. Piemēram, 2009. gada 20. jūnijā LNO mākslinieki ar Volfganga Amadeja Mocarta operas *Buroju flauta* iestudējumu piedalījās Starptautiskajā operas festivālā *Bartoks+...* Miškolcā (galvenās lomas iestudējumā dziedāja Viesturs Jansons, Evija Martinsone, Raimonds Bramanis, Krišjānis Norvelis u. c.). 2010. gada martā LNO direktors Andrejs Žagars Ungārijas Nacionālajā operā iestudēja Riharda Štrausa operu *Rozes kavalieris*.

Kā nozīmīgu notikumu var izcelt arī latviešu diriģenta Aināra Rubiķa debiju ar Budapeštas Simfonisko orķestri koncertā Ungārijas Valsts operā 2011. gada 21. martā, Budapeštas Pavasara festivāla ietvaros, kur skanēja Ferencs Liszt, Gustavs Mālera un Friderika Šopēna darbi.

Savukārt Latvijā ar Ungārijas vēstniecības atbalstu 2012. gadā tika rīkots koncerts par godu Ungārijas 1956. gada revolūcijas un brīvības cīņai 56. gadadienai. Tas notika 22. oktobrī JVLMA Lielajā zālē, un tajā skanēja ungāru mūzika, ko izpildīja pianistu duets Monika Egri (*Monika Egri*) un Atila Pertiss (*Attila Pertis*).

Biezāk nekā Latvijas orķestri vai kori Ungārijā pēdējos gados uzstājušies mūsu solomākslinieki un kameramūziķi. Tā, piemēram, kontrtenors Sergejs Jēgers un ērģelniece Ilze Reine 2011. gada novembrī sniedza koncertus par godu Latvijas Republikas proklamēšanas 93. gadadienai; tie notika Vašas komitāta galvaspilsētas Sombathejas (*Szombathely*) Liszt koncertzālē un Mātjāša baznīcā Budapeštā. Savukārt pianiste Diāna Zandberga un ungāru čelliste Āgnesa Kāloja (*Ágnes Kállay*) atskaņoja latviešu un ungāru kameramūziku 2013. gada 27. novembrī Budapeštā, *Benczúr Ház* koncertzālē; koncerts bija velūts Latvijas Republikas proklamēšanas 95. gadadienai. 2013. gada nogalē latviešu un ungāru klaviermūzika skanēja arī Diānas Zandbergas solokonzertos Budapeštas Bartoka muzejā un Segedas Universitātes koncertzālē; tādējādi tika atzīmēta viņas CD albuma *Ungāru un latviešu klavierainavas* izdošana¹¹.

¹⁰ Skat., piemēram, laikraksta *Rīts* publikāciju 1939. gada 30. jūlijā (*Reitera koris koncertēs Ungārijā 1939*) un laikraksta *Latvijas Kareivis* rakstu 1939. gada 16. augustā (*Reitera koris brauks uz Ungāriju 1939*).

¹¹ Šo albumu atbalstīja Ungārijas vēstniecība Latvijā un vēstnieks Gābors Dobokai (*Gábor Doboky*). Līdzās latviešu un ungāru klasiķu darbiem tajā iekļauti arī četri jaundarbi, kas 2013. gadā sacerēti speciāli šim projektam. Trīs no tiem ir latviešu komponistu opusi ar ungāru mūzikas iezīmēm – Gundegas Šmites *Ungāru klavierainavas*, Daces Aperānes *Cimbala* un Jāņa Zandberga *Čardašs col legno*. CD albums ietver ungāru komponista Matē Holloša (*Máté Hollós*, 1954) skaņdarbu *Latmotīvi*, kurā izmantotas etnomuzikoloģes Andas Beitānes pētījumos aprakstītās latviešu tautasdziesmu melodijas.

2015. gada pirmajā pusgadā Latvija kļuvis par prezidējošo valsti Eiropas Savienības Padomē. Latvijas vēstniecība Budapeštā ārkārtējā un pilnvarotā vēstnieka Imanta Lieģa vadībā plāno rīkot *Latviešu Mūzikas dienas* Budapeštas Mūzikas centrā (*Budapest Music Center*) janvāra beigās. Paredzēta Pētera Vaska kā rezidējošā komponista viesošāns; viņa, kā arī citu latviešu komponistu darbi skanēs *Simfonieta Rīga* (soliste Vineta Sareika) koncertā 22. janvārī un Vestarda Šimkus solokonzertā 23. janvārī. Savukārt 24. janvārī turpat koncertēs Denisa Paškeviča džezas kvartets.

Latvijas ES Prezidentūras kultūras programmas ietvaros iecerēta latviešu un ungāru kamerģūzikas koncertturneja, kurā piedalīsies ungāru ċelliste Āģneša Kāloja un latviešu pianiste Diāna Zandberģa; to atbalsta Latvijas vēstniecģba Ungārijā, Ungārijas vēstniecģba Latvijā un vēstniece Adriena Millere (*Adrien Müller*), Valsts Kultģrģkapitāla fonds un Rģgas Latviešu biedrģbas Mģzģkas komisģja. Koncerti notiks 17. aprģlģ Budapeštas koncertzālģ *Nádor Terem*, 22. aprģlģ Rģgas Latviešu biedrģbas Zelta zālģ un 23. aprģlģ Ventspģls Pārventas bibliotģkģ; to ietvaros paredzģta arī pģtģjuma *Latvģjas un Ungārijas kultģrvģsturģskģ attģcģbas mģzģkas jomģ* prezentģģģja.

Tģdģģģdi Latvģjas un Ungārijas attģcģbu kultģrvģsturģskģ konteksta analģze ļauj secinģt: tieģģ 21. gadsimta otrģģ desmitģdģ abu valstu mģzģkas sakari pamazģm atģģst to intensģģģti, kas pastģvģģja 20. gadsimta 30. gados un jo ģpaģģ – laikģ no 1934. lģdz 1938. gadam.

CULTURAL AND HISTORICAL RELATIONS BETWEEN LATVIA AND HUNGARY IN THE FIELD OF MUSIC

Diāna Zandberģa

Summary

Though Hungarian and Latvian diplomatic relations date back to July 20, 1921, when Hungary recognized the independence of the Latvian Republic and the Honorary Consul of Hungary was appointed in Riga, the cultural and historical links between the two countries in the fields of literature, fine arts and music existed much earlier.

Already in the 19th century and early 20th century, several famous Hungarian musicians visited Latvia; among them were pianist and composer Ferenc (Franz) Liszt (1811–1886) in 1842, violinists József Joachim (1831–1907) in 1876 and József Szigeti (1892–1973) in 1924.

Latvian and Hungarian relations are based on many years of cooperation and mutual affection. However, there was a particular intensity in the 1930s and 1940s – in Latvia's first period of independence, when active diplomatic missions commenced with the goal of promotion of cultural and economic links. One of the diplomats who was most

affected by Latvian and Hungarian cultural links, including the field of music, was the Riga born Baltic German, Officer of the Latvian Order of the Three Stars Rolf Krause (1894–1961). From 1923 to 1940, Mr. Krause was the Hungarian Telegraphic Agency representative in the Baltic States and from 1936 to 1940 the Hungarian Honorary Consul in Latvia.

This paper is based on the personal archive documents kindly provided by Mrs. Annamária Bodoky-Krause (daughter of Rolf Krause) in Leányfalu (Hungary). The research was possible thanks to the support of the Latvian State Culture Capital Foundation.

Thanks to initiative of Mr. Rolf Krause, in May 1933, an exhibit about Latvia appeared at the Budapest International Fair (*Budapester Internationale Messe*). Together with Mr. Krause, there was an official delegation of ten journalists from several major Latvian newspapers and magazines, resulting in an extensive series of articles about Hungarian history and culture.

The next step in the development of Latvian and Hungarian cultural links was two performances of the Latvian National Opera ballet troupe at the Városi Színház theatre in Budapest on May 12 and 13, 1934. These guest performances were not only great artistic successes, but also events with great public interest. For the second performance, members of the Hungarian government, aristocrats and diplomats were in attendance.

To further encourage Latvian and Hungarian cultural links, the Latvian and Hungarian Society in Riga was established with more than a hundred participants in 1936, and was led by the famous Latvian writer Edvarts Virza. The Society's activities included: concerts by the Teodors Reiters choir in Hungary on April 22, 1936; a recital of renowned Hungarian pianist Gyula Károlyi at the Blackheads House in Riga on February 28, 1937; in collaboration with the Hungarian Latvian Society in Budapest – a concert of Latvian composer and conductor Jānis Mediņš with the Budapest Symphony orchestra (soloist Gyula Károlyi) on April 4, 1938 at the Budapest Academy of Music, as well as a guest performance of the Palestrina choir from Budapest with conductor Victor Vaszy and four Hungarian opera singers (Ilonka Kovács, Mária Basilides, Dr. Miklós Szedő, Oszkár Kálmán) at the Latvian National opera together with the Latvian National Opera Symphony orchestra performing Beethoven's *Missa Solemnis* on April 26 and a Palestrina choir concert at the University of Latvia Hall on April 27, 1938.

One of the last major activities with the participation of the Latvian Hungarian Society was the opening of the Liv's house in Mazirbe on August 6, 1939, which was held in collaboration with the support of Finnish and Estonian associations of Finno-Ugric nations.

Though an agreement was reached in 1939 about guest performances in Hungary in the spring of 1940 by the Latvian Teodors Reiters choir, it was not destined to be realized due to the dangerous political situation. Latvian and Hungarian cultural and historical relations were suspended by totalitarian aggression beginning in the 1940s, which left traces of the tragic destinies of the two countries.

After the restoration of the independence of the Republic of Latvia, diplomatic relations between Latvia and Hungary were restored on September 2, 1991. However, only in the second decade of the 21st century did Latvian and Hungarian cultural relations in the field of music gradually reach the intensity that existed between the two countries during the period from 1934 to 1938.

Literatūra un citi avoti

A lett kórus [Latviešu koris] (1936). *Budapesti Hirlap*. Március 25 [25. marts]

A rigai balett bemutatkozása [Rīgas baleta profils] (1934). *Budapesti Hirlap*. Május 12 [12. maijs]

Atklāts libiešu tautas nams (1939). *Jaunākās Ziņas*. 7. augusts

Conradi, Thorolf von (1944). Franz Liszt in Riga. *Deutsche Zeitung im Ostland*. 5. September

Das Festkonzert in der Musikakademie (1938). *Új Magyarország*. Április 5 [5. aprīlis]

Dārziņš, Volfgangs (1937). Džuliana Karolji klavieru vakars. *Rīts*. 22. decembris

Dārziņš, Volfgangs (1938). Slavenā ungāru Budapeštas Palestrīnas kora koncerts. *Rīts*. 27. aprīlis

F. J. (1934). A lett Nemzeti Operaház balettje a Városi Színházban [Latvijas Nacionālās operas balets Tautas teātrī]. *Pesti Hirlap*. Május 12 [12. maijs]

Fūrmane, Lolita (1997). Instrumentālā kameramūzika Latvijā 19. gadsimtā. *Gadsimtu skaņulokā*. Rīga: Zinātne, 141.–164. lpp.

Grewingk, Maria von (1931). Franz Liszt im Baltikum. *Baltische Monatsschrift*. 1. Januar, S. 629

Jauna tuvināšanās biedrība (1936). *Rīts*. 4. janvāris

Konzert-Anzeige (1817). *Rigasche Anzeigen*. 30. Juli

Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. *Latvijas Republikas un Ungārijas divpusējās attiecības* (URL: <http://www.mfa.gov.lv/lv/Arpolitika/divpusejas-attiecibas/Ungarija/#kultura>; pēdējoreiz atvērts 2014. gada 1. septembrī)

Lett diszhangverseny [Latviešu galā koncerts] (1938). *Nemzeti Ujsag*.
 Április 5 [5. aprīlis]

Lettland auf der Internationalen Messe (1933). *Pester Lloyd*. Május
 16 [16. maijs]

Liszt. (Verspätet) (1842). *Rigasche Zeitung*. 2. April

Lta (1934). Mūsu baleta panākumi Ungārijā. *Latvijas Kareivis*.
 16. maijs

Mil'štein, Jakov = Яков Мильштейн (1956). *Ф. Лист* [F. Lists]. Часть
 2 [2. daļa]. Москва: Музыка

Noch Etwas über Franz Liszt (1842). *Rigasche Stadtblätter*. 15. April,
 S. 118

Nodibināta latviešu-ungāru biedrība (1936). *Latvijas Kareivis*.
 4. janvāris

Pallay, Anna (1934). A lett ballet [Latviešu balets]. *Pesti Naplo*. Május
 12 [12. maijs]

P[ilzer], Fr[iedrich] (1876). Joseph Joachim. *Rigasche Zeitung*.
 28. Januar

R. (1933). Ungārijas prese par Latviju. *Latvijas Kareivis*. 23. maijs

Reitera koris brauks uz Ungāriju (1939). *Latvijas Kareivis*. 16. augusts

Reitera koris koncertēs Ungārijā (1939). *Rīts*. 30. jūlijs

T. A. (1939). Ungāru pianists Džula Karolji. *Kurzemes Vārds*. 2. marts

Ungāru mākslas darbi jau ceļā uz Rīgu (1938). *Rīts*. 26. janvāris

Vēriņa, Vita = Вита Вериня (1991). *Клавирно-фортепианное искусство Латвии (от истоков до начала XX века)* [Klaviermūzika Latvijā (no pirmsākumiem līdz 20. gadsimta sākumam)].
 Диссертация на соискание ученой степени кандидата
 искусствоведения [Mākslas zinātņu kandidāta disertācija].
 Ленинград: Ленинградская государственная консерватория
 имени Н. А. Римского-Корсакова

Zālītis, Jānis (1934). Piezīmes par mūsu baleta solistu Budapeštas
 programmu. *Jaunākās Ziņas*. 30. maijs

Zālītis, Jānis (1937). Džulas Karolji klaviervakars. *Jaunākās Ziņas*.
 1. marts

Zālītis, Jānis (1960). *Raksti*. Red. Jēkabs Vītoliņš un Milda Zālīte.
 Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība